

НАРОДНІ ПРОМИСЛИ ЗАКАРПАТТЯ ТА ЇХНЯ РОЛЬ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДІ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

У статті розкрито особливості розвитку народних промислів Закарпаття як самобутньої субкультури, а також визначено їхню роль в естетичному вихованні молоді в різних суспільно-історичних умовах.

Ключові слова: народні промисли Закарпаття, естетичне виховання, субкультура, полікультурний простір.

Zymomyra M. Transcarpathia crafts and their role in the youth aesthetic education: development features. The article deals with the Transcarpathia crafts peculiarities as a distinctive subculture and it is defined their role in the youth aesthetic education in different social and historical conditions.

Key words: Transcarpathia crafts, aesthetic education, subculture, multicultural space.

Зимомря М. Народные промыслы Закарпатья и их роль в эстетическом воспитании молодежи: особенности развития. В статье раскрыты особенности развития народных промыслов Закарпатья как самобытной субкультуры, а также определена их роль в эстетическом воспитании молодежи в различных общественно-исторических условиях.

Ключевые слова: народные промыслы Закарпатья, эстетическое воспитание, субкультура, поликультурное пространство.

Постановка проблеми. У Закарпатті першої половини ХХ ст. процес розвитку народних промислів з його стрижневими позиціями не мав стабільної картини. Суттєві відмінності закладені у суспільно-історичній ситуації. Йдеться про періоди існування Австро-Угорської монархії (1867 – 1918) та Чехословацької Республіки (1919 – 1939). Вхідження краю в новостворену Чехословацьку Республіку 10 вересня 1919 року викликало закономірну можливість для пожвавлення розвитку національної школи у новій державі. Водночас мали місце суттєві економічні труднощі. З цього приводу Северин Рон 1936 року писав: «Розпад австро-угорської монархії наніс промисловості Підкарпатської Русі катастрофічний удар. Внаслідок невпорядкованих взаємовідносин і неналагодженості транспортних зв'язків промисловість Підкарпатської Русі опинилась майже у цілковитому застої. Такий стан тривав майже рік. І тільки наприкінці 1919 року поряд з поступовим умиротворенням наступило незначне пожвавлення господарського життя. Однак, крупна промисловість змогла відновити свою діяльність тільки у 1920 році, та й те лишень повільно й поступово. Давня спільність інтересів припинила своє існування, старі зв'язки обірвались, транспорт через нові кордони ускладнювався суворими заходами, одним словом, крок за кроком довелось будувати новий порядок і шукати нові шляхи для господарського життя» [8, 53].

Влада Чехословацької Республіки на чолі з президентом Томашем Масариком (1850 – 1937) проявила зацікавлення у проведенні докорінних змін на користь автохтонного населення Закарпаття. Унаслідок цього українське шкільництво набуло системно іншої, позитивної якості. Це особливо примітно, якщо порівнювати його потенціал на

зламів XIX – початку XX століть. Рух до національного відродження охоплював природне прилучення молоді до народного мистецтва [6, 136 – 137]. Концепція шкільної освіти ставила перед навчальними закладами завдання виховувати в учнів національну свідомість; її формування передбачалося на засадах національної культури, традицій та звичаїв народу. Особисті заслуги Т. Масарика у цьому поступі беззаперечно визнавали тогочасні українські педагоги Закарпаття. Свідченням цьому є публікація «Що вимагає Т. Г. Масарик?» Ю. Ревая у журналі «Учитель». Редактор часопису висловив наступні переконання: «Т. Г. Масарик хоче, щоб інтелігенція, а саме учительство чесно провадило народ. Щоб вело культурно, морально й політично. Щоб не підлягало демагогії й не працювало демагогічно. Щоб чесно служило народу та демократії. Вимагає від нас, щоб ми засвідчилися: не є достатня тільки політична демократія, але потрібна й соціальна та господарська демократія, соціальна та господарська рівність...» [7, 49].

Період входження Закарпаття у склад Чехословацької Республіки у типологічному зіставленні з попередніми часовими зрізами характеризується значним піднесенням української самосвідомості, відродженням осередків громадсько-політичного, культурно-освітнього життя, поступом у національно-патріотичному, трудовому, естетичному вихованні молоді з урахуванням здобутків традиційних для цього краю народних художніх промислів і ремесел [2].

Аналіз досліджень. Докладний аналіз архівних фактів засвідчує: морально-естетичне виховання школярів засобами народних промислів було однією з ефективних передумов формування патріотичного світогляду. І це попри те, що у процесі розвитку української школи в Закарпатті мали місце гальмівні чинники, пов'язані передусім з відсутністю належного матеріального і методичного забезпечення. Негативний вплив на творчу активність молоді мала також міжетнічна, мовна й конфесійна боротьба, що штучно розпалювалася представниками антиукраїнських течій [1, 275]. Ці аспекти культурно-освітніх змагань у Закарпатті стали об'єктом наукових розвідок таких дослідників із Наддніпрянської України, як О. Бадан, І. Лакиза, М. Качанюк, І. Піддубний. З досліджуваною темою упродовж 40-60-х рр. XX ст. безпосередньо або опосередковано пов'язані також роботи С. Чавдарова, І. Калинича, І. Магули. З-поміж публікацій про розвиток педагогічної думки Закарпаття, які вийшли друком в останні десятиріччя, доцільно згадати ґрунтовні дослідження таких авторів, як В. Гомоннай, В. Росул, М. Талапканич, В. Химинець, П. Стрічик, Б. Качур. До цього часу відсутні спеціальні дослідження, які б системно висвітлювали складники змісту естетичного виховання у Закарпатті упродовж 1919 – 1939 рр. з урахуванням чинника впливу на розвиток особистості традицій народних промислів.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей розвитку народних промислів Закарпаття як самобутньої субкультури, а також визначенні їхньої ролі в естетичному вихованні молоді в різних суспільно-історичних умовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз етапів становлення й розвитку естетичного виховання в Закарпатті 1919 – 1939 рр. з акцентом на ролі у цьому процесі народних промислів зумовлює потребу окреслення певних пріоритетів. Ідеться про специфіку вираження національної культури за попередньої доби. У середині XIX ст. спостерігалось піднесення українських духовних змагань на всій території історичного Закарпаття. Архівні документи засвідчують: у керівні органи нагляду за роботою шкіл в краї нерідко призначались українці, що було виразним кроком на шляху формування особистості фахівця у полікультурному просторі Закарпаття, власне, як репрезентанта автохтонного населення. Так, наприклад, на початку 60-х рр. XIX ст. інспектором укра-

їнських шкіл було призначено Віктора Добрянського (1815 – 1860), з ініціативи якого 1862 року в Ужгородській гімназії запроваджено двогодинне навчання українською мовою упродовж тижня у всіх класах. До того ж, цей предмет вперше внесено до атестата зрілості для школярів українського греко-католицького обряду. Наголос на цій деталі пов'язаний з тим, що саме рідна мова як визначальний етнодиференціюючий фактор лежить в основі естетичного виховання.

У другій половині XIX – початку XX ст. ці позитивні тенденції були зведені нанівець. На цей період припала панорамна зміна суспільних позицій, за яких художньо-творча діяльність у її національному спрямуванні для українців Закарпаття зазнала згортання. Після поразки революції 1848–1849 рр., а відтак – з конституційним утвердженням Австро-Угорської монархії від 10 червня 1867 року – у Закарпатті посилювався асиміляційний гніт щодо демократичних устремлінь корінних мешканців. Він супроводжувався різким скороченням мережі національних шкіл. Для прикладу, на початку XX ст. діяв так званий документ «Лекс Аппоні ч. XXVII – 1907». Автор закону – граф Альберт Аппоні (1846 – 1933) – запровадив тотальне обмеження використання іншої, крім угорської, мови у школах [3, 219]. Зокрема, кожна дитина після закінчення IV класу повинна була оволодіти угорською мовою настільки, щоб могла висловити свої думки по-угорськи усно й писемно. Зрозуміло, така ситуація негативно вплинула на діяльність українських культурно-освітніх осередків, адже, як показала практика, названий закон став основним важелем денационалізації неугорського населення держави.

Перші державні школи в Закарпатті відкриті 1874 року у Великому Березному: одна функціонувала для хлопців, де працювали два вчителі, а інша – для дівчат. Її педагогічний колектив складався з трьох вчительок [11, 272]. Це відбулося завдяки ініціативі міністра культури і освіти Угорщини Агоштона Трефорта (1817 – 1888), за що 12 червня 1883 року його було удостоєно звання «Почесний громадянин». Згідно його розпорядження № 13041 від 1873 року урядовці отримали завдання укласти перелік сіл, де не функціонували освітні осередки. Уже в наступні роки державні школи були відкриті у таких населених пунктах, як Ужгород, Мукачево, Хуст, а також Білки, Великий Березний, Великі Лучки, Волівець, Волове, Довге, Ільниця, Іршава, Колочава, Королево, Нижні Ворота, Перечин, Поляна, Порошково, Рахів, Росвигово, Свалява, Тересва, Чинадієво, Ясіня. Мала місце детально продумана програма з метою прилучення поліетнічного населення до державних шкіл з угорською мовою навчання. Це переконливо засвідчує твердження Ласла Очела, який у книжці «Питання державної освіти у комітаті Угоча» («Ugocsa vármegyé népoktatásügye», 1908) безапеляційно підкреслив значення угорських державних шкіл в ефективній асиміляції автохтонного населення: «Державні школи – нині найкращий розплідник угорської національної ідеї... Виключно з допомогою державних шкіл можна популяризувати угорську мову серед представників інших національностей» [10, 93]. У цьому зв'язку слід наголосити, що упродовж 1875 – 1895 рр. у Закарпатті було ліквідовано 239 шкіл з українською мовою навчання, які зримо полегшували засвоєння українцями краю традиційних культурних цінностей, у тім числі й особливостей регіональних народних промислів. Натомість число шкіл з угорською мовою навчання збільшилося, досягнувши позначки – 262 школи.

Зважаючи на цю характеристику, можна дійти висновку: урядові кола Австро-Угорщини цілеспрямовано пропагували у Закарпатті виховання дітей у дусі відданості «Короні Святого Іштвана» («Szent Korona») як головному символу угорської державності. Відтак досягалася мета, що полягала у поширенні впливу державного чинника на всі сфери матеріального й духовного життя. Материнська мова та освіта стали своєрідни-

ми засобами у цій стратегії. Отже, станом на 1914 рік українське шкільництво в Закарпатті опинилося у граничній ситуації щодо свого існування. Так, 29 початкових шкіл з українською мовою навчання стали спочатку двомовними, а у 1917 році їх взагалі було ліквідовано [4, 40–54]. Тому й не дивно, що на початку 20-х рр. у педагогічних часописах публікувалися матеріали, де емоційно наголошувалися дискримінаційні елементи за доби Австро-Угорщини. Про це, зокрема, писав Франц Шпала у статті «Газдівство. Про ремісничу науку» («Газдовство. О ремесельной науць», 1922): «Кожного, хто приходить у Підкарпатську Русь, дивує те, що не тільки торгівля, але й ремесла перебувають у руках не русинів. Переважно у євреїв, а в містах і мадяри займаються ремеслом, багатіючи за гроші русина... Перед війною не мав Русин своїх шкіл, а в мадярських не дуже старалися просвітити Русина, головним було, аби він навчився говорити по-мадярськи й навчився думати, що мадярське – це дещо вище й цінніше. А для торгівлі й ремесла треба вчитися, треба готуватися» [9, 83]. Автор матеріалу, який у 1920 році виконував обов'язки тимчасового управителя доповнюючих промислово-торговельних шкіл у Підкарпатській Русі з осередком в Ужгороді, висловив переконання: українцям Закарпаття слід з юних літ ґрунтовно вивчати ремісничу справу.

Ф. Шпала подав конкретизовані методичні установки, щоб діяльність з проєкцією на вивчення ремісничої науки була успішною: а) навчати ремеслу молодь від чотирнадцятого року життя, а «не залишати дітей після закінчення школи вдома пасти свиней»; б) зважати на те, щоб у селі були ремісники різного плану, а «не давати усіх дітей з одного села на однакове ремесло, наприклад, на ковача»; в) дослухатися до рекомендацій учителя, який може спрямувати дитину на здобуття відповідного її нахилам фаху (різьбяр, художник, бляхар, годинникар тощо); г) не забувати навчати різним ремеслам дівчат [9]. Педагог схвально відгукнувся про діяльність трьох ремісничих шкіл: ідеться про державну робітню столярського ремесла в Ужгороді (вулиця Самовольського, ч. 9), державну робітню для різьбярської праці в Ясінях і державну робітню для механічної справи в Севлюші (Виноградове). З іншого боку, Ф. Шпала пропагував виїзд української молоді віком 14 – 16 літ на чотирирічне навчання ремісничої справи до Моравії. Важливо, що цю науку у повному обсязі фінансував уряд Чехословацької Республіки, починаючи від «безкоштовного залізничного квитка». Знаковим є висновок Ф. Шпали: «Якщо хочете забезпечити собі кращу долю, якщо хочете, аби ваші діти були щасливі, віддавайте їх на ремесло й торгівлю» [9, 86]. Примітно, що таке розуміння передумов для успішного вирішення завдань підготовки майбутніх вчителів у галузі декоративно-ужиткового мистецтва не втрачає своєї актуальності й досі. Як наголосив Л. Оршанський, «лише за умови досягнення студентом певного рівня навичок у ремеслі й отримання значного багажу мистецьких знань він зможе втілити творчі ідеї у реальні вироби та піднятися на більш високий ступінь майстерності» [5, 149]. Відтак трудові навички, мистецькі знання та розвинені естетичні смаки ним розглядаються як базові при розв'язанні творчих завдань з виготовлення високохудожніх декоративно-ужиткових виробів.

Висновки. Упродовж 1919 – 1939 рр. мало місце логічне продовження тих тенденцій, що безпосередньо впливали на самоусвідомлену ідентифікацію особистості відповідно до цілей естетичного виховання. Тому його складники в Закарпатті за окресленої доби корелюються з набутками попередніх епох і інших етнічних українських земель. Корінні зміни, що відбулися в призначенні й організаційній структурі народних промислів і ремесел за роки Чехословацької Республіки, їхня орієнтація на задоволення естетичних потреб широких верств населення не лише відродили, а й викликали роз-

квіт багатьох видів художніх промислів. Ці трансформації знайшли схвальний резонанс у чисельних публіцистичних виступах на сторінках видань Підкарпатської Русі.

На початку 20-х рр. ХХ ст. українці Закарпатті вперше отримали можливість самозабезпечення своєї життєдіяльності, у першу чергу, у культурній сфері. У цьому плані важливу роль відіграли соціальні інститути Чехословаччини, діяльність яких створила відповідні організаційно-духовні умови соціокультурного поступу для поліетнічного населення держави.

В українській народній культурі Закарпаття вагоме місце посідало декоративне та ужиткове мистецтво. Воно розвивалося й розвивається досі на підґрунті традицій, а також у постійних процесах взаємовпливів, взаємозв'язків між спорідненими та неспорідненими народами. У другій половині ХХ ст. народні помисли стали основою професійного мистецтва з властивими йому самотутніми особливостями соціокультурного розвитку регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. Ч. I (1918–1938) / Іван Ванат. – Братіслава-Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво, 1990. – 364 с.
2. Зимомря М. Осередок духовної культури Закарпаття / Микола Зимомря, Леонід Уральський. – Ужгород, 1996. – 16 с.
3. Исламов Т. Политическая борьба в Венгрии накануне Первой мировой войны : 1906–1914 / Тофик Исламов. – М. : Наука, 1972. – 392 с.
4. Нариси історії Закарпаття / [ред. І. Гранчак, Я. Балагурі, І. Грицак]. – Ужгород : Закарпаття, 1995. – Т. II (1918–1945). – 663 с.
5. Оршанський Л. В. Вплив декоративно-ужиткового мистецтва на розвиток особистості студента / Л. В. Оршанський // Зб. наук. праць : філософія, соціологія, психологія, педагогіка. – Івано-Франківськ : Вид. «Плай» Прикарпатського у-ту, 2000. – Вип. 5. – Ч. II. – С. 149–152.
6. Пеленський Є. Ю. Шкільництво. Культурно-освітнє життя / Є. Ю. Пеленський // Карпатська Україна. Географія – історія – культура. – Львів : Український видавничий інститут, 1939. – С. 122–137.
7. Ревай Ю (рю). Що вимагає Т. Г. Масарик? / Ю. Ревай // Учитель / [ред. Й. Пешина, Ю. Ревай]. – Ужгород, 1932. – № 2. – Рочн. XIII. – С. 49–50.
8. Ронь С. Промышленность Подкарпатской Руси въ годахъ 1919–1936 / Северинъ Ронь // Подкарпатская Русь за годы 1919–1936 ; [настоящій сборникъ редактировалъ комитетъ подь председательствомъ д-ра Эдмунда С. Бачинскаго]. – Ужгородъ, 1936. – С. 53–56.
9. Шпала Ф. Газдовство. О ремесельной науць / Ф. Шпала // Мьсяцослов на 1923 годъ – имьющій дней 365. – Ужгород : УНІО, 1922. – С. 83–86.
10. Aczél L. Ugocsa vármegye népoktatásügye / L. Aczél. – Budapest, 1908. – 330 p.
11. Hálász F. Állami népoktatás / F. Hálász. – Budapest : Az Athenaeum irodalmi és nyomdai R.-T. Kiadása, 1902. – 330 p.

Статтю подано до редакції 14.03.2014 р.